

KUMU -19
77

KUML ¹⁹/₇₇

ÅRBOG FOR
JYSK ARKÆOLOGISK SELSKAB

With Summaries in English

Jysk Arkæologisk Selskab satte dette Kuml for
OLE KLINDT-JENSEN
på 60-årsdagen den 31. marts 1978

I kommission hos Gyldendalske Boghandel,
Nordisk Forlag, København 1978

OMSLAG:
Fantasi over Jelling-ornamentik

Redaktion: Poul Kjærum
Tilrettelæggelse og omslag: Flemming Bau
Tryk og indbinding: Jydsk Centraltrykkeri A/S

Skrift: Baskerville 11 pkt.
Papir: Mat JC-blade 120 gr.

Copyright 1978 by Jysk Arkæologisk Selskab

ISBN 87-01-72891-1

INDHOLD/CONTENTS

<i>Poul Kjærum</i> : Ole Klindt-Jensen, 60 år	7
Skattefundet fra Rådved – The Rådved treasure	
<i>Jørgen Steen Jensen</i> : Fundet og mønterne	11
The find and the coins	36
<i>Niels-Knud Liebgott</i> : Lerkarrene og bronzegryden	40
The pots and the bronze vessel from Rådved	45
<i>Fritze Lindahl</i> : Sølvsmykkerne	47
Silver jewellery from Rådved	53
<i>Fritze Lindahl</i> : Textilerne	54
Textiles from Rådved	59
<i>Birthe Gottlieb</i> : Rådvedskattens konservering	61
Conservation of the Rådved treasure	63
<i>Erling Johansen og Aslak Liestøl</i> : Jellingsteinen. Steinhogger og runerister	65
The Jelling Stone. Sculptor and rune carver	82
<i>Mette Iversen og Ulf Näsman</i> : Smykkefund fra Eketorp-II	85
Ornaments found in Eketorp-II	99
<i>Jørgen Ilkjær og Jørn Lønstrup</i> : Illerup Ådal. Udgravningen 1976.	105
Illerup Ådal, excavations 1976	116
<i>Ulrik Møhl</i> : Bjørnekløer og brandgrave.	
Dyreknoget fra germansk jernalder i Stilling	119
Bearclaws and cremation	127
<i>Niels H. Andersen og Torsten Madsen</i> : Skåle og bægre med	
stovinkelbånd fra Yngre Stenalder	131
Neolithic bowls and lugged beakers with chevron bands	155
<i>Torsten Madsen</i> : Toftum ved Horsens, et »befæstet« anlæg	
tilhørende Tragtbægerkulturen	161
Toftum near Horsens. A causewayed camp from the transition	
between Early and Middle Neolithic	180
<i>Hans Rostholm</i> : Neolitiske skivehjul fra Kideris og Bjerregårde i Midtjylland	185
Neolithic disc wheels from Kideris and Bjerregårde, central Jutland	210
<i>Jens Pinholt</i> : Røde fjerruller og social reproduktion i Santa Cruz øerne	223
Red feather rolls and social reproduction in the Santa Cruz Islands	237
Jysk Arkæologisk Selskabs publikationer	240

BJØRNEKLØER OG BRANDGRAVE

Dyrekno­gler fra germansk jernalder i Stilling

Af Ulrik Møhl

I 1973 udgravede Forhistorisk Museum i Århus nogle jernalderbrandgrave i Stilling, ca. 5 km NØ for Skanderborg. De arkæologiske forhold er der af udgraveren, Niels H. Andersen, gjort rede for i KUML 1976. Dateringen indenfor jernalderen er her anført til at ligge i germansk jernalder, formentlig kort efter år 400.

Den zoologiske baggrund for efterfølgende oversigt er de ganske få og små brændte knoglefragmenter af animalsk oprindelse, der har kunnet påvises mellem de mange brændte menneskeknogler fra de gravsatte urner eller brandpletter.

Vil man forstå baggrunden for disse dyriske knogleresters forekomst blandt menneskeknoglerne, må man prøve at forestille sig forløbet af en sådan gravfærd, fra personens død til urnen gravesættes.

De bevarede rester, de være sig arkæologiske, antropologiske eller zoologiske, tyder på at slutfasen af et menneskes livsløb i alt væsentligt må have formet sig ved at den døde med sine udpræget personlige ejendele, samt nogen proviant, er blevet bål­lagt og brændt efter tidens skik og brug. Herefter er de bevarede rester – ildens levn – (knogler, samt mere eller mindre smeltet »privateje« (glas, perler, brikker, smykker o.l., alt efter køn)) blevet samlet sammen og knogle­delene yderligere søndret til småstykker, så det hele mere homogent har kunnet være i urnen, der sluttelig er gravsat.

Altså samme personlige udstyr som ved »kolde« gravlæggelser, kun er ilden, som det næsten udslettende melle­led, kommet til, en skik i tiden, vi­gende eller tiltagende, dengang som nu.

Nedenstående gives en oversigt over de sparsomme rester af dyrekno­gler, der har kunnet frasorteres de i alle urner eller brandpletter langt talrigere menneskeknogler.

Urnegrav F. K. Bjørn, *Ursus arctos*. Øvre dele af 7 kloled, *phalanx distalis*, samt spidserne af 2 kloled, der muligvis tilhører ovennævnte proximale dele. Kloleddene stammer fra såvel for- som bagben, (forbenenes kloled er væsentligt længere end bagbenenes). Får, *Ovis aries*. Enkelte fragmenter af lemmeknogler, blandt andre: midtstykke af spoleben og albueben, *radius + ulna* samt af mellemfod, *metatarsus*. Tamhøne, *Gallus domesticus*. Fragment af mellemhånd, *carpometacarpus*; dele af tar­se, *tarsometatarsus*, med sporestejle (♂). Fig. 1³.

- Urnegrav F. H. Bjørn, *Ursus arctos*. 7 ret velbevarede kloled, *phalanx distalis* fra såvel for- som bagben. Fig. 2.¹
 Får, *Ovis aries*. Adskillige fragmenter af lemmeknogler: overarm, *humerus*; spoleben, *radius*; mellemhånd, *metacarpus*; lårben, *femur*; mellemfod, *metatarsus*; rulleben, *astragalus*; hælben, *calcaneus*; fodrodsknogler, *centrotarsale* 4 + 5 (dex. et sin.). (Med ukontrollerbart tilhørsforhold (primærforstyrrelse af bulldozer) til en af ovennævnte grave, F. K. eller F. H. fandtes yderligere 1 kloled samt del af et andet, af bjørn). Fig. 2.²
- Urnegrav F. U. Får, *Ovis aries*. Del af stejlespids, *proc. cornu*, samt adskillige fragmenter af lemmeknogler m.m.: bækken, *pelvis*; skinneben, *tibia*; mellemfod, *metatarsus*; hælben, *calcaneus*; tåled, *phalanx*.
- Brandplet A. E. Bjørn, *Ursus arctos*. Et velbevaret kloled, kun spidsen afbrudt. Fig. 2.³
- Brandplet D. Q. Ingen dyrekogler.

Stillingfundene har altså 3 grave med tilsammen 17 (muligvis 19) kloled af bjørne. Da det vil være ønskeligt at få et mere landsdækkende overblik over, hvad der til dato er fremkommet af ganske tilsvarende fund, skal her kort nævnes de øvrige kendte fra samme kulturfase:

1. *Varpelev* på Stevns. 4 kloled. 3. årh. (1)
2. *Voerbjerg* banke, NV for Horsens. 1 kloled. 4-5. årh. (2)
3. *Jylland* (uden nærmere opl.). 1 kloled. 3-4. årh. (3)
4. *Uden lokalitetsangivelse*. 12 kloled. 3-4. årh. (4)
5. *Giliamshave*, Dronninglund h. 9 kloled. 4-5 årh. (5)
6. *Vedbæk*, N for København. 1 kloled. Ca. 4. årh. (6) I privat eje (upubliceret) (7).

Samlet når vi herved op på 9 grave med mindst 45 kloled af bjørne fra germansk jernalder. Fig. 3.

Med disse fund i erindring vender vi atter tilbage til Stillingfundenes knoglefragmenter og vedgår, at materialet som sådant ikke er ganske tilfredsstillende, fordi indholdet af dyrekogler i nogen grad er afhængigt af, hvor stor en »portion« de brændte fragmenter repræsenterer. Er denne lille, vil der oftest kun være menneskekogler at finde; men er mængden blot nogenlunde stor, vil man næsten altid, foruden disse, også finde knogledele af får o.a., hovedsagelig fragmenter af lemmeknogler.

Disse lange rørknogler forekommer som nævnt i småstykker og er kun erkendelige ved en kombination af de indtryk, man får gennem stof, struktur, overfladekarakter og vægtykkelse.

Morfologien kan kun komme i anvendelse ved bestemmelsen af knoglernes ledender (epifyserne), eller ved de mindre knogler fra hånd og fod, hvilke ofte er intakte.

Zoologisk set er disse brændte knogler af liden værdi. Form og størrelse har ændret sig ved ildens og senere luftfugtighedens påvirkning. Knoglerne er forvredne og revnede, og som tidligere nævnt, yderligere knuste. Desuden er de, alt efter temperaturens højde i bålet, til en vis grad blevet mindre. Dette svind er derfor inkontrollabelt.

Fig. 1: Samtlige knogler fra urnegrav F. K. Øverst af menneske, *Homo sapiens*, (+ ubest. fragmt.); nederst: 1. dele af 7(9) kloled af bjørn, *Ursus arctos*; 2. fragmenter af lemmeknogler af får, *Ovis aries*; 3. knoglestykker fra vinge og ben af hane, *Gallus domesticus*.

All the bones from urn grave F. K. Above of man, *Homo sapiens* (with unidentified fragments); below: 1. parts of 7(9), ungual phalanges of bear, *Ursus arctos*; 2. fragments of long bones of sheep, *Ovis aries*; 3. bone from wing and leg of cock, *Gallus Domesticus*.

Forsøg har antydnet, at sådanne rørknogler aftager i længde med ca. 20-24% (8). De mindre knogler fra hånd og fod er som nævnt mere resistente; deres lidenhed og form giver færre spændinger i forhold til de lange hule rørknogler, og den indre opfyldning af spongiøst væv gør, at de ofte, trods mindskelsen, er bevaret hele.

I de tilfælde hvor der findes to »ens« knogler er det så godt som altid fra højre og venstre side af dyret og antyder herved, at kun ét individs køller eller bove er medgivet den døde på bålet – hvis denne tolkning er den rette?

Der findes nemlig også knogledele der griber forstyrrende ind i disse, muligvis for skarpt afsatte rammer om »køller og bove« som proviant.

Den normale parteringsteknik for lemmerne, enten de anvendes saltede eller røgede eller til omgående behandling og fortæring, vil altid være en overskæring i hånd- og fodrod, idet den nedre del (løbene) samt tåleddene er ganske uden kød og (bortset fra marvindholdet) kulinarisk værdiløse. Man gør sig derfor tanker, når der som i gravene FH, FU og FK er fundet rester af både mellemhånd og -fod, samt af tåled. Desuden findes en del af bækkens ledsål (*acetabulum*), hvilket er påfaldende, idet afskæringen af »køllerne« oftest ligger mellem denne ledsål og lårbenshovedet (*caput femoris*).

Alle disse »perifere« knogledele tyder derfor mere på hele dyr end på køller og bove. Yderligere er der mellem fragmenterne i grav FU fundet to små knoglestykker, bestående af spongiøst væv helt ud til den porede overflade,

Fig. 2: Kloled af bjørne fra Stilling. 1. 7 stk. fra grav F. H. (venstre række, fra forben; højre, fra bagben); 2. løsfund tilhørende grav F. H. eller F. K.; 3. kloled (forben) fra brandplet AE. Ungual phalanges of bear from Stilling. 1. 7 pieces from grave F. H. (left row, from foreleg; right, from hind leg); 2. find from grave F. H. or F. K.; 3. ungual phalanx (foreleg) from fire patch AE.

som for en del er bevaret. Disse stykker er sammenhørende og udgør den yderste spids af en hornstejle af et får.

Man må altså erkende tilstedeværelsen af disse – fårets yderpunkter – horn, tåled og bækken (foruden de øvrige lemmeknogler).

Tolkningsmulighederne er flere end materialet evner at underbygge, men den tanke er ikke urimelig – ej heller blasfemisk – at man, i de timer bålbrændingen stod på, har afholdt en kulinarisk højtidelighed – lighedspunkter fra nutiden er tankenærende – hvor man har gjort sig tilgode med det til den dødes ære slagtede får. Efterhånden som »offerlammet« er blevet spist, er de resterende dele kastet på bålet for ligesom at lade den henfarende få del i måltidet og slægt og venner føle en sidste jordisk tilknytning.

Hvorledes disse fåreknogler end skal tolkes, giver deres talrigheid indtryk af, at det har været obligatorisk eller kutyme, at får indgik som et led i denne afsluttende ceremoni.

Om geder nu og da har fundet lignende anvendelse, har det endnu ikke været muligt at påvise. Kun ganske få knogler giver mulighed for adskillelse af disse arter imellem. Som et negativt forhold af interesse er det at konstatere, at svineknogler ikke forekommer i disse brandgrave, hvorimod de kendes fra samtidige svenske fund (9).

Fra en enkelt af gravene (FK) er der også fundet knogler af en hane. Dette er på flere måder af interesse, da denne forekomst ikke står alene. Winge (10), nævner knogler af tamhøne i en urnebrandgrav fra Voerbjerg banke, nordvest for Horsens (4.-5. årh.), og fra Sverige anfører Iregren (11) knogler af høns fra 7 grave. Så mange fund tyder på at dette fjerkræ indgik som hørende til skik og brug ved balfærden. Med henblik på det kultiske – er det værd at erindre, at tamhøns hører til blandt de sidst tilkomne af vore husdyr, med en førsteforekomst her i landet efter år 0 (12).

Når Stillingfundet endog kan præciseres som værende af en hane, skyldes det, at den ene af de bevarede knogledele er tarsen med den utvetydige »stejle« for hanens karakteristiske spore (fig. 1³). Desuden findes et fragment af et mellemhåndsben; altså er ben og vinge påvist. Selv om det ikke kræver megen fantasi at forestille sig resten af hanen, er det måske et spørgsmål, om man bør gøre dette, og om denne hane, eller delene af den, er at betragte som »proviant« eller som kultisk islæt? (Graven kan med største sandsynlighed betragtes som værende en mandsgrav.)

Som antydning i overskriften er det dog de mange kloled af bjørne, der tiltrækker sig opmærksomheden ved disse grave fra Stilling, der meget sigende suppleres af de øvrige nævnte fund med tilsvarende indhold.

Ser man zoologisk-økologisk på disse fund af bjørnerester fra sen jernalder, tvivler man meget på, at de stammer fra bjørne, der har levet og er blevet nedlagt inden for det nuværende Danmarks grænser. Med fuld sikker-

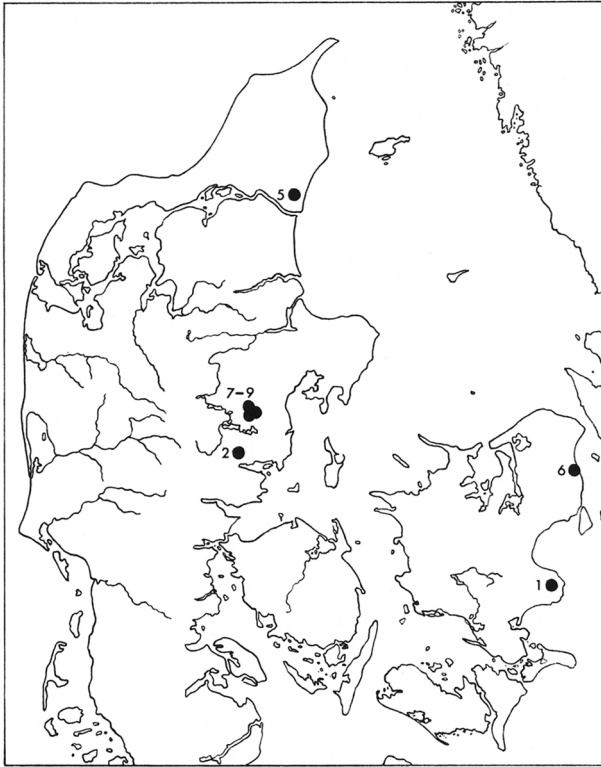

Fig. 3: Fundsteder for brandgrave fra germansk jernalder, hvori bjørnekløer forekommer. 1. Varpelev; 2. Voerbjerg; 3. Jylland (ikke markeret); 4. Danmark (ikke markeret); 5. Giliamshave; 6. Vedbæk; 7-9. Stilling. (se iverigt p. 120).

Cremation graves from Germanic Iron Age containing bear claws. 1. Varpelev; 2. Voerbjerg; 3. Jutland (not marked); 4. Denmark (not marked); 5. Giliamshave; 6. Vedbæk; 7-9. Stilling. (See also p. 120).

hed kan man dog ikke afvise muligheden af, at enkelte bjørne fra sydligere egne (Tyskland, Polen) ved bestandsoptima er udvandret og nået op i Jylland; men en fast bestand er ikke sandsynlig og allermindst for øernes vedkommende.

Søger man orientering desangående gennem det jordfundne materiale (enkeltfund og bopladsfund) ses det, at det ældste fund stammer fra Allerødtid (13); men først med Borealtiden bliver fundene talrige. Som naturligt er, har navnlig de store midtsjællandske jægerboplads været givtige, hvad angår knogler af bjørne og andet storvildt.

Ud fra den mængde knogler en boplads' udsmidningslag repræsenterer, får man et ret pålideligt indtryk af egnens vildtsammensætning. Derfor er boplads – som kontrol for faunaelementernes tilstedeværelse – langt bedre indikatorer end enkeltfundene fra moserne.

For Sjællands vedkommende synes bjørnen, i lighed med elg og urokse, at forsvinde i begyndelsen af Atlantisk tid (Z.VII). Et skelet fra Røsnæs er dateret til overgangen mellem Boreal- og Atlantisk tid (14). Fra boplads med tidlig kystkultur og de senere fra Ertebølletidens jægerboplads er ingen knogler af bjørne påvist (15).

Selv Jylland, med de mange store skaldyngelplads og tusindvis af knog-

ler, er karrig på fund af bjørne. Virksund, øst-nordøst for Skive, har ganske enkelte knogledele og tænder (16) og, meget passende, stammer en knogle (et albueben) fra Bjørnsholm køkkenmødding. Fra den noget yngre boplads, Ørum å, vest for Grenå kendes få knogler (17). Påfaldende er, at de øvrige jyske Ertebølle-pladser, specielt de to største og bedst undersøgte, Ertebølle og Mejlgaard, ikke kan opvise fund af bjørneknogler.

Fra den yngre stenalders boplads, Lindø på Langeland, kendes to knogler af bjørn (18), men højere op i tiden når fundene ikke, bortset fra de kultisk prægede. Af disse kan nævnes et gennemboret kloled fra en jættestue på Dræby mark ved Kerteminde (19), og fra Gultved nord for Svendborg findes en gennemboret øvre del af en hjørnetand fra folkevandringstiden (20).

Hermed er vi nået til tiden for Stillingfundene, og fornemmer samtidig bjørnen som kultisk islæt under sidste del af jernalderen, men ikke med sikkerhed som kontinuerlig beboer af landet fra Allerødtid til og med jernalderen.

Mere nærliggende ville det være at tænke sig disse bjørne nedlagt i Sverige eller Norge, hvor bestande, selv i de sydligere landsdele, har været at træffe helt op mod dette århundrede. Herom anfører Collet (21), at der i årene mellem 1846 og 1909 alene i Norge dræbtes 8129 bjørne, men at bestanden allerede da var i stærk tilbagegang.

I nutiden er kun mindre bestande af bjørne tilbage i Skandinavien, og disse træffes hovedsagelig i de nordlige landsdele, hvor indvandring af enkeltindivider nu og da finder sted fra Rusland over Finland.

Tilstedeværelsen i de gravsatte urner af kloled, og kun disse dele af bjørne, må tages som udtryk for, at et helt bjørneskind er medbrændt (22). Når et skind ikke anvendes partielt til beklædning, men i fuld størrelse, vil de klobærende led altid være bibeholdt i skindet. Da en bjørn har 5 kløer på hver lab, skulle 20 kloled teoretisk kunne forekomme i disse grave; dette er dog aldrig fundet (12 er det største antal), hvilket ikke kan undre, når man betænker, at urnens indhold af knogler – det nutiden har til vurdering – er resultat af en mere eller mindre minutøs »opsamling« på den nedbrændte båltoft.

Har den døde været båltagt på et udbredt skind, må kløerne være at finde mere periferisk i båltoften; har den døde været hyllet i skindet, vil kløerne ligge nærmere personen. Vi kender ikke til »mellemløbet« – overflytningen fra båltoft til urne – men megetsigende er det, at der næsten ikke findes trækul o.l. iblandet knoglerne, hvad selv en form for sigtning ikke ville kunne hindre. Man fornemmer herved netop en *manuel* opsamling af knoglerne fra båltoften. En sådan vil uvægerligt medføre, at adskillige knoglestykker overses og går tabt. Også de i urnerne værende dele af de menneskelige skeletter er så langt fra at være fuldtallige, at man fristes til at betegne disse sparsomme rester for nærmende sig det symbolske.

Når bjørneskindet har haft en så stor betydning, at det har nydt den ære at følge den døde på hans sidste rejse, i lighed med andre udpræget personlige ejendele, kan dette have flere årsager og skyldes enten kult, mode eller personlig ejendomsværdi (en form for prestige). Sandsynligst er vel en kombination af disse etisk betonedede værdier.

For at føre tankerne ind i de rette baner desangående skal en lille nutidig tildragelse fra Grønland refereres: En ung, dygtig fanger kørte med sin hundeslæde nordpå for at besøge en anden boplads. Her fattede han sympati for storfangerens datter og bad om tilladelse til at tage hende til ægte. Dette, i øvrigt acceptable ønske, kunne desværre ikke efterkommes af pigens fader, da den unge fanger endnu ikke havde dræbt bjørn. Tung om hjertet vendte den unge bejler sin slæde mod den hjemlige boplads. Under denne kørsel kom han over et bjørnespor, fulgte dette, indhentede bjørnen og nedlagde den. Med bjørneskindet på slæden satte han atter kursen mod nord, gentog sit ønske og var selvanden på slæden under hjemkørslen (23). Fangeren havde vist sin duelighed og kunne godtages som forsørger.

Under andre himmelstrøg og med andre livsformer er denne oprindelige betydning trådt noget i baggrunden, men stadig bibeholdt som symbol på maskuline præstationer. Selv i nutiden hører bjørne til det attråværdige storvildt, og skindet på gulvet forventes at kaste glans over jægeren og vidne om hans mod og duelighed (eller økonomiske formåen). Ganske tilsvarende er en anden symbolsk reminiscens stadig bevaret og at se i vagtparaden – en gruppe af landets udvalgte karlfolk – med bjørneskindshuer.

Ud fra disse synspunkter bidrager bjørnekløerne i Stillinggravene til at vise en eller flere af germansk jernalders livsfacetter; en vurdering af mandsidealer, der sluttelig og symbolsk følger den døde på hans sidste færd.

På baggrund af omtalte psykologiske forhold føler man sig fristet til at betragte de grave, hvori bjørnekløer forekommer, som mandsgrave – en form for »indicier«, der har næsten lige så stor vægt som den, der tillægges det øvrige gravudstyr i form af smykker, drikkebægre eller spillebrikker o.l. (Det skal dog nævnes, at en enkelt af seks svenske grave fra Vårberg, hvori bjørnekløer forekommer, er bedømt til at være en kvindegrav (24).

Som tidligere nævnt kendes 9 urnegrave med bjørnekløer her fra landet, og tilsvarende fund er gjort i Sverige (25) og Norge (26). Selv om dette antal ikke er imponerende, er det dog stort nok til – også ved sin tidsmæssige afgrænsning indenfor den sidste del af jernalderen – at vise en i germanertid udbredt gravskik.

Når disse grave med bjørnekløer trods alt ikke forekommer oftere, vil dette være forståeligt, om man tænkte sig de bjørneskindsgravlagte som standspersoner med rejser og bedrifter bag sig. Gravudstyret kan også, i visse tilfælde (f.eks. Grav FK) tyde på personer ud over normen – på en form for velstand og initiativ – »duelighed«.

SUMMARY

Bear claws and cremations

In 1976 a number of Iron Age graves were excavated at Stilling, in central Jutland, by N. H. Andersen of Forhistorisk Museum (Andersen in Kuml 1976). They were dated to the Germanic Iron Age, shortly after 400 AD.

The zoological examination is based on the bone material from the funerary urns and burnt areas, consisting primarily of burnt fragments of human bone from the cremations which preceded the construction of the graves.

Among the human bones were also a few burnt fragments of bones of domestic animals, and also, a distinctive and interesting feature, some 17 bear claws from 3 graves (figs. 1 and 2).

Although human bones predominate numerically, they are present in such small numbers that their inclusion is probably symbolic; not all the burnt skeletal elements appear to have been included in the urns.

As can be seen from the list on p. 119, when bone fragments are present in any number, bones of sheep and in one case domestic hen appear. Bones of both species are well known from earlier excavations of funerary urns from the Germanic Iron Age.

Taken together, these finds give the impression that both species (*Ovis* and *Galus*) are to some degree a necessary inclusion in the ceremony which must have taken place at the burning of the dead together with his personal property (ornaments, glass, gaming pieces etc.) and probably some food. After the cremation was completed, these more or less melted objects, and the bones, were collected and then apparently crushed still further – or so the small and uniform size of the fragments would suggest – before they were finally placed in the urn and buried.

The preserved fragments of sheep are mainly from the long bones, which lend support to the suggestion that only shoulders and haunches of sheep accompanied the dead on their last journey; however, as other more peripheral bones (pelvis, calcaneum, phalanx and points of horn cores) are also present in small numbers, it does in fact appear that whole animals were involved.

In what condition, at what stage, and in which cultic ceremonial connection these animals or parts of animals became involved in the cremation cannot be determined.

The other »domestic« animal of which bones were found in the Stilling graves is the hen, of which parts of a leg and wing were found (fig. 1³); like the sheep, this animal is one of the »standard ingredients« in the funerary urns of this period. Among the finds from Sweden, Iregren (9) found that 7 contained bones of hens. Also with regard to the hens it is not possible to say whether their presence is due to cultic or culinary reasons; it is suggested that both may have played a part.

With regard to the presence of hens, or parts thereof, being such a common feature in cremations, it has been established that these animals were one of the most recent domesticates to arrive in Denmark (via the Roman Empire), no trace of them having been found before about the year 0. Is it thus possible to regard this feature as an adjunct to the cremation?

The bear claws (only the actual clawbearing distal phalanx is represented) which total 17 (or possibly 19) from three graves, are in the Danish context the most interesting zoological aspect of the Stilling graves. In the list on p. 120 and in fig. 3 similar finds from earlier excavations of graves from the same period are included. It can be seen that from the whole of Denmark a total of 9 graves have yielded 45 claws.

It is not certain how long the brown bear (*Ursus arctos*) lived in Denmark. The earliest find dates to the Allerød interstadial (13), while most of the finds of bear are from the Boreal period hunting sites in central Zealand. A single find from a bog has been dated to the Boreal-Atlantic transition (14). From the Atlantic and Subboreal periods, from which many hunting sites with many thousands of bones are known belonging to the Ertebølle culture, only a few bear bones are known from Jutland. The bear seems to have disappeared from Zealand around the start of the Atlantic period – at the same time as the aurochs and elk.

In light of the above it seems unlikely that the bear claws, which are known from funerary urns from both Jutland and Zealand, within such a late and limited cultural phase (Germanic Iron Age), could have come from individuals killed within the present boundaries of Denmark. A movement of stray individuals into Jutland from the south cannot be excluded; but it is much more likely that the claws came from members of the large populations which inhabited Norway and Sweden until the present century.

As the only traces of bear found in this period consist of the claw-bearing phalanx, it seems likely that these come from whole skins – either imported as trade items, or from animals that the dead hunters with whom they were buried had killed while »abroad«. As these skins accompanied the dead on their last journey together with other items of personal property, it is probable that a bearskin was of great value to an individual during his life, and that possession of such a skin, embodying concepts of masculine prowess, courage, strength and personal prestige, was highly desirable.

A glimpse of these concepts may be gained in Greenland, where a young hunter may not marry before he has killed a bear and thus demonstrated his prowess as a hunter and thus as a husband; or, rather less clearly, in the presence of a bearskin on the floor, and as a trophy – and in the prestige attached thereto. Besides this may be mentioned – though only as a reminiscence – the Royal Lifeguards' use of bearskin hats.

Each of these symbols points in the same direction; the finds from the Germanic Iron Age seem almost »spiritually recent« in comparison to the bear cult as a whole, with roots as far back as the Palaeolithic.

Ulrik Møhl

Zoologisk Museum, København

Oversættelse: Peter Rowley-Conwy

NOTER

- 1) Engelhardt, C.: Skeletgrave paa Sjælland og i det østlige Danmark. Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie 1877.
- 2) Müller, S.: Dyrekogler fra Ligbaalet. Nye Fund og Iagttagelser vedrørende Jernalderen. Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie 1900.
- 3) Winge, H.: Se Müller 1900.
- 4) Winge, H.: Se Müller 1900.
- 5) Munksgaard, E.: Soveskind eller sort magi. Skalk 1959 nr. 3.
- 6) Zoo.M. 12/68 A.
- 7) For tilladelse til at offentliggøre dette fund takker jeg husholdningskonsulent Lillian Møller, Ramløse.

- 8) Möhl, U.: Die ältesten Haustierspuren in Dänemark. Knochenfunde aus dem frühen Neolithikum. I: J. Skaarup: Stengade. Rudkøbing 1975.
- 9) Iregren, E.: Vårby och Vårberg II. Theses and Papers in Northeuropean Archaeology 1. Stockholm 1972.
- 10) Winge, H.: 1900, op. cit. p. 166-170.
- 11) Iregren, E.: 1972, op. cit. p. 90.
- 12) Möhl, U.: Zoologisk Gennemgang af Knoglematerialet fra Jernalderbopladserne Dals-høj og Sorte Muld, Bornholm. I: O. Klindt-Jensen: Bornholm i Folkevandringstiden. Nationalmuseets Skrifter. Større Beretninger II. København 1957.
- 13) Jessen, K.: Et Bjørnefund fra Allerødgytje. Meddelelser fra Dansk Geologisk Forening. Bind 6. 1924.
- 14) Nordmann, V.: Jordfundne Pattedyrlevninger fra Danmark. Dansk Natur - Dansk Skole. København 1944.
- 15) Ved Nationalmuseets udgravning i 1975 af gravpladsen »Henriksholm - Bøgebakken« v. f. Vedbæk (Atlantisk tid) er der mellem fundets mange tandperler også fremkommet en gennemboret fortand af bjørn (Kim Aaris-Sørensen in print). I sin egenskab af »smykke« indicerer denne fortand dog ikke med sikkerhed et lokalt (dansk) faunaelement.
- 16) Winge, H.: Om jordfundne Pattedyr fra Danmark. Videnskabelige Meddelelser fra Den naturhistoriske Forening i København 1904, p. 232.
- 17) Winge, H.: 1904, op. cit. p. 232.
- 18) Winther, J.: Lindø. En Boplads fra Danmarks yngre Stenalder. Bind I-II. Rudkøbing 1928.
- 19) Broholm, H. C.: Langøfundet. En Boplads fra ældre Stenalder paa Fyn. Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie 1928.
- 20) Degerbøl, M.: Danmarks Pattedyr i Fortiden i Sammenligning med recente Former. Videnskabelige Meddelelser fra Dansk Naturhistorisk Forening. Bind 96. 1933.
- 21) Collet, R.: Norges Pattedyr. Kristiania 1912.
- 22) Munksgaard, E.: 1959, op. cit.
- 23) Her summarisk gengivet ifølge personlig meddelelse af Chr. Vibe.
- 24) Iregren, E.: 1972, op. cit. p. 92.
- 25) Iregren, E.: 1972, op. cit.
- 26) E. Munksgaard, personligt meddelt.

